

DĖSTYTOJŲ IR STUDENTŲ ŽODINIO BENDRAVIMO TRŪKUMAI

Nėra kultūros srities, kuriai kalba neturėtų jokios įtakos ir kurioje ji kaip nors nesireikštų. Tam tikra prasme kalba formuoja kultūrą, o kultūra – kalbą. “Gimtoji kalba yra tarytum vartai, pro kuriuos visos didžiosios ir vaisingos idėjos pasiekia žmogaus sielą” (L. Rėza). Taigi kalba apima visą kultūrą, nes ja išreiškiami bendravimo tikslai ir interesai. Dėstytojų – kalbininkų ir kitų specialybių – bendravimo su studentais pagrindinis tikslas yra tas, kad kuo daugiau gimtosios ir pasaulinės kultūros lobių pasiektų studentų sąmonę taisyklinga logiška forma.

Geras gimtosios kalbos mokėjimas – kultūringo žmogaus požymis. Nuo jo priklauso visuomeninis ir profesinis asmenybės aktyvumas. Todėl labai svarbu, kad mūsų studentai gerai mokėtų gimtąją kalbą.

Bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose kalbos mokymas išdėstomas koncentrais, t.y. dėstomojo dalyko skyriais, kurie vienodi pagrindiniu turiniu, bet skirtingi dėstymo platumu ir išsamumu. Tai vadinamasis pakopinis mokymas (1-oji pakopa – I–IV kl., 2-oji – V–IX kl., 3-ji – X–XII kl.). Koncentrai praplečiami aukštojoje mokykloje suteikiant jiems profesinį kryptingumą. Tai turėtų būti jau ketvirtoji pakopa. Negalima iš koncentro išskirti atskirų temų. Privalu laikytis bendros mokymo sistemos – nagrinėti visas programoje numatytas temas: mokyti studentus tarties normų, kartu formuoti rašybos įgūdžius; kartoti kirčiavimo dėsnius ir taisykles, atkreipiant dėmesį į būdingiausius jų pažeidimo atvejus. Ne mažiau svarbus ir leksikos bei frazeologijos kursas. Jį dėstant reikia atkreipti dėmesį į įvairius kalbos leksikos sluoksnius, frazeologizmus. Ypač sudėtinga morfologinių formų sistema, kurios pagrindinės dalys – daryba ir kaityba. Tiek darant naujadarus, tiek vartojant įvairias žodžių formas pasitaiko didelių kalbos normų pažeidimų. Kad to išvengtume, reikia tvirtai išmokti lietuvių kalbos žodžių darybos dėsnius, morfologijos for-

mų vartojimo taisykles, kurios taip pat padės sudaryti ir taisyklingos gramatinės struktūros sakinius. O viso to rezultatas būtų stilinga, kiekvienam vartojimo atvejui pritaikyta kalba.

Ypač blogai parengti specialiųjų vidurinių mokyklų studentai. Labai dažnai jie gerai mokosi tiksliuosius mokslus, jiems gerai sekasi braižyba, nes minėtose mokyklose šiems dalykams skiriama ypač daug dėmesio. Lietuvių kalbai skirtų valandų skaičius sudaro tik pusę bendrojo lavinimo mokyklų programose numatytų valandų. Dėl to nespėjama išdėstyti programos, mažai laiko skiriama kalbos įgūdžiams formuoti. Baigusieji specialiąsias vidurines mokyklas nesuvokia gimtosios kalbos struktūros, neišmano jos normų, neišmokę pagrindinių lietuvių kalbos gramatikos taisyklių. Ypač daug baigusių specialiąsias vidurines mokyklas stoja į neakivaizdinį skyrių. Kaip juos išmokyti neakivaizdžiai, tik per konsultacijas? O reikia mokyti iš naujo visko: taisyklingos tarties, rašybos, skyrybos, leksikos, žodžių darybos bei kaitybos, sintaksės, stilingos kalbos reikalavimų. Valandų lietuvių kalbos kultūrai mokyti mažai skirta. Atsiduriame tarsi užbur-tame rate: mokome vartoti įvairias žodžių formas, o studentas dažnai neskiria dalyvio nuo padalyvio ar pusdalyvio.

Tò pasekmė – labai netaisyklinga, su daugybe rašybos bei skyrybos klaidų studentų kalba. Buvo analizuota keliolikos magistrantų tezių ir diplominių darbų kalba. Labai liūdna, kad ji rodo mūsų studentų visišką kalbinį neišprusimą.

Darbuose daugybė rašybos klaidų, pvz.: *santikis*, *saveika*, *stambiuju*, *imanoma*, *pirmiausiai*, *gelis*, *struktura*, *netiek*, *taipat*, *kūbelis*, *malūnas*, *varijantas*, *aptimalia*, *ankščiau* ir t.t.

Ne geriau ir su skyryba. Magistrantai neskiria net vienuosius sakinio dalių, įterpinių, atskiria veiksnį nuo tarinio, labai dažnai deda kablelį prieš *bei* (gal painioja su *bet*), išskiria neišplėstines aplinkybes, o pažyminių, einančių po pažymimojo žodžio, neskiria, pvz.:¹ 1. *Patogu naudoti tiristoriaus modelį, sudarytą iš diodo ir įtampos šaltinių valdomo jungiklio*. 2. *Srovės, apkrovimo varžoje, priklausomybė nuo tiristorių valdymo impulsų sekos dažnio* – buvo sudaryta kei-

¹ Klaidinga skyryba pabraukta brūkšneliais.

čiant dažnį intervale.

Gausu gramatinių formų vartojimo klaidų. Iš vienaskaitinių daiktavardžių daroma daugiskaita, pvz.: *cementas – cementai, aktyvumas – aktyvumai, apsauga – apsaugos, priklausomybė – priklausomybės* ir t.t.

Terminologijoje rūšinėms daiktų ar sąvokų ypatybėms žymėti paprastai vartojamos įvardžiuotinės formos. Magistrantams ši darybos priemonė beveik nežinoma. Jie apskritai įvardžiuotinių formų dažniausiai nemoka vartoti, pvz.: 1. *Specialios* (= *Specialiosios*) *literatūros nėra*. 2. *Nuo pirmo* (= *pirmojo*) būdo skiriasi tik didesniu komponentų sumaišymu (=tuo, kad komponentai geriau sumaišyti).

Klystama, vartojant veiksmažodžių sangražines formas, pvz.: *Tai matosi* (= *matyti*) *1 priede pavaizduotuose grafikuose. Tokie mišiniai gerai susitankina* (= *tankėja*).

Daugiausia daroma linksnių vartojimo klaidų. Lietuviškąsias konstrukcijas čia yra pakeitusios svetimos, pvz.: *Dėl matematinių skaičiavimo metodų netobulumų* (= *netobulumo*) *skaičiavime* (= *skaičiuojant*) *kyla problemos* (= *problemų*). *Tò pasekmėje* (= *Dėl to*) *gaunama sinusinė įtampa*.

Prielinksnių vartojimo klaidų taip pat gausu. Būdinga, kad lietuvių kalbos neprielinksninės konstrukcijos keičiamos prielinksninėmis, pvz.: *Su šia sudėtiimi* (= *Šios sudėties*) *buvo pagaminti keli mišiniai*.

Be linksnių, prielinksnių netaisyklingo vartojimo randame daug kitokių sakinio sintaksinės struktūros pažeidimo atvejų. Netaisyklinga žodžių tvarka sakinyje: dažnai pažymins eina po pažymimojo žodžio, šalutinis pažyminio sakiny – ne po to žodžio, kurį jis aiškina. Ypač netaisyklingai vartojamos dalelytės. Iš gramatikos žinome, kad dalelytė stovi prieš tą žodį, kuriam ji teikia reikšminį atspalvį; atsidūrusi kitoje vietoje, ji tampa parazitiniu žodžiu.

Padalyvis nežiūrint tampa prijungiamojo sakinio jungtuku, juo jungiamas šalutinis sakiny, pvz.: *Nežiūrint į sunkumus* (= *Nors ir daug sunkumų, kad ir sunku*), *reikia tobulinti gamybą*.

Labai dažnos verstinės konstrukcijos iš rusų kalbos su jungtuku kad, pvz.: *Kad išeiti* (= *išeitume*) *iš šios padėties, reikia paleisti*

(= *įjungti*) srovę.

Magistrantų darbuose daug lietuvių kalbos leksikos pažeidimų.

Vieni jų yra atsiradę dėl netikslaus žodžių parinkimo, sinonimų nepaisymo; kiti – dėl svetimų kalbų įtakos, pvz.: *Skaičiavimo rezultatai išduodami* (= *pateikiami*) *grafiniame pavidale* (= *grafiskai*). *Techninės savybės dėl eilės* (= *daugelio*) *priežasčių neišnaudojamos* (= *nepanaudojamos*).

Verčiant iš rusų kalbos, nuolat pažeidžiamos lietuvių kalbos žodžių darybos taisyklės, atsiranda vadinamųjų hibridų (žodžių, sudarytų su svetimais darybos elementais). Gausu priesagų vertinių.

Ypač daug netaisyklingos priešdėlinės žodžių darybos atvejų, pvz.: *Kondensatorius užkraunamas* (= *įkraunamas*). *Koeficientus galima paskaičiuoti* (= *apskaičiuoti*). *Užpildytas oru* (= *Pripildytas oro*).

Magistrantų darbuose apstu įvairiausių stiliaus klaidų. Labai didelė stiliaus negerovė – minties pseudomoksliskumas ir įmantrumas. Štai keletas būdingesnių pavyzdžių, kurių ne tik stilius blogas, bet juose daugybė ir kitokio pobūdžio klaidų: Kuo didesnis dalelių dydis, tuo šis branduolys didesnis. Kad išeiti iš šios padėties, išeitis yra viena.

Tai vis magistrantų tezių klaidos. Kai kurie fakultetai bendrauja su lituanistais ir paprašius pateikia studentų mokslinius darbus analizuoti, tik, deja, ne visi.

1993 m. pavasarį buvo suredaguoti 2-jų fakultetų – Mechanikos ir Chemijos technologijos – beveik visų studentų diplomantų ir visų fakultetų pavyzdiniai diplominiai projektai (272). Tuose projektuose padarytos kalbos, mokslinio stiliaus ir terminų vartojimo klaidos buvo susistemintos, apibendrintos ir, pridėjus atitinkamus teorinius aiškinimus, informacinio leidinio forma pateiktos studentams: „Kalbininkų patarimai technikos specialybių studentams“ (1994 – 113 p.). Leidinio priedas – įvairių technikos mokslo specialybių nevartotinių terminų taisymo žodynėlis, kuris suskirstytas į pogrupius pagal specialybes. Leidinio autoriai tikisi, kad šis leidinys bus naudingas studentams, rašantiems mokslinius darbus, ir dėstytojams – studentų mokslinių darbų vadovams.

Kad dėstytojų rašomoji ir šnekamoji kalba nedaug geresnė kaip

studentų, rodo analizuoti mokslinių tezių rinkiniai, išleisti paskaitų konspektai, kiti metodiniai leidiniai. Juose taip pat gausu rašybos, skyrybos, leksikos, žodžių darybos, kaitybos, sintaksės, stiliaus, logikos klaidų. Pateiksime keletą pavyzdžių:

R a š y b o s k l a i d o s: *grafo-analizinis, varijantas, amonijakas*.

S k y r y b o s k l a i d o s: *Patikriname – ar šios srovių ir įtampų reikšmės tenkina (= atitinka) Kirchhofo lygčių sistemą*.

Negalima pasidžiaugti ir dėstytojų kalba per paskaitas. Jie daro daug tarties ir kirčiavimo klaidų. Ilginami trumpieji kirčiuoti balsiai *i, u*: *tu-ri, skelbi-mas, sti-lius, pu-slapis*; tarptautinių žodžių *o*: *fō-nas* ir kt.; kirtį iš žodžio galo atitraukia į kamieną, pvz.: *apskritimus (= apskritimùs), nēra (= nērà), aštuoni (= aštuoni), tiesės (= tiesės), ribose (= ribosė), režimus (= režimùs), stačiakampius (= stačiakampiùs), klavijšus (= klavišùs)* ir kt. Netaisyklingai kirčiuojami tarptautiniai žodžiai, pvz.: *temperamentas (= temperameñtas), ornamentas, ornamentu (= ornameñtas, ornamentù), katalogas (= katalògas), klavišas (= klavišas)* ir kt. Vis dar neišmokstama taisyklingai sukirčiuoti žodžio *inžiniėrius...*

Kalbos kultūros klaidos

Netaisyklingai vartojamos įvairios gramatinės formos, ypač dalyviai, padalyviai, pusdalyviai, pvz.: *Šie įrenginiai turi veikti kiek galint (= kiek galima) geriau. Apskaičiavus (= Apskaičiavę) pirmus (= pirmuosius) du taškus, išvedame (= brėžiame) tiesę per juos*.

Iš sintaksinių konstrukcijų daugiausia linksnių bei prielinksnių netaisyklingo vartojimo atvejų, pvz.: *Didžiausi sunkumai (= Didžiausių sunkumų) iškyla parenkant apsaugas (= apsaugą) linijoms, dirbančioms žiediniuose tinkluose (= linijų, dirbančių žiediniuose tinkluose, apsaugą). Matavimas buvo atliktas prie trijų skirtingų įtampų reikšmių (= esant skirtingoms trijų įtampų reikšmėms)*.

Pasitaiko netaisyklingos žodžių tvarkos sakinių, pvz.: *Jautrumo koeficientą padidinti galima (= galima padidinti) mažinant suveikimo srovę (= srovę, veikimo srovę)*.

Kad padidinti (= padidintume, galėtume padidinti) skaitiklį.

Bendravimas gaunasi (= pasidaro) abipusiai naudingas.

Kiekviena medžiaga gali būti dujinėje, skystoje ir kietoje būsenoje (= dujinė, skysta ir kieta).

Vėliau mokslininkų pagalba buvo nustatyta (= Vėliau mokslininkų buvo nustatyta).

Logikos (stiliaus) klaidos

Čia, žinokit, jeigu kas parašyta, nekreipkit dėmesio! Gavosi tipinis Lietuvos pavyzdys (?). Jūsų grupėje gaunasi didesnis išsibarstymas... Kaip jūs jaučiatės savo rezultatais? Reikia žiūrėti, kurioje vietoje jūs kaip asmenybė randatės. Dirbant prie didelio perkrovimo kompiuteriai sustoja. Sudarant bloką turėtume pragalvoti, kokius duomenis jis atiduos. Kursas yra siauras, todėl mes šios temos nepaliesime, nors kas užsiėmimą praeisime po dvi temas. Tokie klausimai gali būti statomi tada, kai norime prazonduoti situaciją. Pirmoje eilėje užsižymėkit... užsiduokit matmenis.

Matyt ne geresnė ir kitų nehumanitarinių aukštųjų mokyklų dėstytojų kalba. Vilniaus technikos universiteto I k. studentė V. Rudaitienė straipsnyje "Ar galime iš savo dėstytojų mokytis gražios kalbos" (Gimtoji kalba, 1990, Nr.6) labai vaizdžiai pateikia dėstytojų kalbą auditorijoje. Autorė patikina dėstytojus, kad "svarios mokslo tiesos įgis didesnę vertę, jeigu jas įvilksime į gražų lietuvišką apdarą, pateiksime lietuviška leksika, lietuviška sakinių struktūra..."

Prancūzų mokslininkas A.Meje (Meillet) yra pasakęs "Kalbos yra tai, ką iš jų padaro jomis kalbančioji visuomenė. Valia tų, kurie tas kalbas vartoja, jas veikai ir ugdo".

Posėdžių, pasitarimų kalba

Per posėdžius, pasitarimus universiteto mokslininkai ir pedagogai mažai seka savo kalbą ir "atsipalaiduoja". Jie daro ypač daug kirčiavimo klaidų tokių žodžių, kurie visur girdimi – per televiziją, per kalbos valandėles, o gal ir iš studentų. Tai: *Senate* (= *Senatė*), *inžinerius* (= *inžinierius*), *parlamentas* (= *parlamentas*), *raštinė*

(= *rāštīnē*), *dekanus* (= *dekanūs*), *bibliotekoju* (= *bibliotèkoju*), *biudžetas* (= *biudžètas*), *klausimų* (= *kláusimų*), *konkursas* (= *konkùrsas*), *ekspertai* (= *ekspèrtai*), *studentu* (= *studentù*), *projektas* (= *projèktas*), *telefonas* (= *telefònas*), *metodas* (= *metòdas*), *komitetas* (= *komitètas*), *yra* (= *yrà*), *nėra* (= *nérà*), *aparatus* (= *aparātūrà*), *argumentas* (= *argumeñtas*), *procesas* (= *procèsas*), *bufetas* (= *bufètās*)...

Kai kurių mokslininkų, administracijos atstovų kalba yra nesklaidi, netaisyklinga; vartojama daug vertinių, semantizmų, “slaviškų” konstrukcijų. Būdingesnės tokios klaidos: *komisijos sąstatas, praveisti anketas, pilnai suprasti, aplamai kalbėti, prie geriausių sąlygų negaliu užskaityti, balsavo sekančiai, duokite žinoti, turi apsręsti katedra, taip vadinamųjų ..., kažkur tai ..., kažkokį tai ..., kažkada tai ..., paimti už pagrindą; iš redakcijos į redakciją gerėjo pilnumoje aišku..., šitoje vietoje norėčiau pasakyti, pastatyti ant kelio eilę doktorantų; pasiūlymai pilnutinai nebuvo priimti; prieš pradedant aptarti reikalą, norėčiau ... įvesti žodžius ... nukelti struktūrą visą eilę katedrų ...; po universitetine dvasia ...; smarkiai svarstomas klausimas ..., tame tarpe skaitau ...; bendramokslinis krūvis ..., susirišti su administracija ..., nuo sekančio mėnesio, užsiėmimus dalinai apsprendžia tema, nuimti stipendiją; kaip taisyklė; ant kiek būsiu teisus ..., kas liečia; tiesiogiai išeiti į žmonę; kur noriu palenkti; kad sustiprinti universitetą; kad įvertinti ...*

Kad nesikartoti; žiūrisi, gaunasi, pasikartosiu; kooperatyvas statosi; prasiatestuoja laboratorijoje.

Neliksime nuskriaustais ... fakultete; savaitės bėgyje; to pasėkoje, taikymo lygyje, mėnesyje, pilnumoje aišku; problema tame ...; tame skaičiuje; pirmuoju klausimu svarstyti.

Taisyimų nepateikiame, o tik parašome netaisyklingus žodžius ar ištissus junginius. Ateityje vėl bandysime analizuoti ir lyginti kalbos taisyklingumą.

Kalbininkų laukia ilgas ir sunkus dėstytojų įtikinimo darbas, kad jie privalo gerai mokėti bendrinę kalbą. Nuostatos “juk mes visi susikalbam” negalima toleruoti. Dėstytojų kalba, kaip ir jų asmenybė, studentams turi būti sektinas pavyzdys. “Iš to, kaip žmonės vertina

savo gimtąją kalbą, kaip ją gina ir saugo, kaip laikosi jos normų, galima spręsti apie tautinę savimone, pagarbą tradicijoms, inteligenciją, socializacijos laipsnį ir kitas vertybines orientacijas” (K.Stoškus).

Tobulinant ir studentų, ir dėstytojų kalbą, reikėtų atlikti tokį darbą:

1. Sudaryti universitete kalbos priežiūros komisiją, kuri kontroliuotų visų universitete leidžiamų mokslinių tezių, straipsnių, metodinių darbų kalbą;

2. Studentų kursiniai ir diplominiai projektai, magistrantų tezės, daktarinės disertacijos turi būti parašytos taisyklinga kalba. Be lituanisto teigiamos recenzijos reikėtų nepriimti ginti diplominių darbų, disertacijų.

3. Kadangi kalbinę aplinką ypač aktyviai formuoja universiteto mokslininkai pedagogai, tai reikia pasiekti, kad į dėstytojų atestavimo nuostatus būtų įrašytas vienas iš svarbiausių kvalifikacijos reikalavimų – gerai mokėti bendrinę lietuvių kalbą.